

ПЕРСПЕКТИВИ БАЛТІЙСЬКО-ЧОРНОМОРСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ В УМОВАХ УКРАЇНО-РОСІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Рудницька У.

аспірантка кафедри країнознавства і міжнародного туризму

Факультету міжнародних відносин,

Львівський національний університет імені Івана Франка

В статті досліджується місце України в геополітичній архітектурі Європи та світу в умовах російської агресії. Проаналізовано ідеї українських та закордонних вчених стосовно стратегічної ролі Балтійсько-Чорноморської регіону початку ХХ століття, а також існуючий досвід налагодження співпраці в наш час. Розглядаються перспективи активізації співробітництва на сучасному етапі та посилення даного регіону як потенційно впливового геополітичного гравця. Проаналізовано торговельні та логістичні переваги регіональної співпраці, а також доведено необхідність співробітництва в енергетичній та безпековій сфері.

В статье исследуется место Украины в геополитической архитектуре Европы и мира в условиях российской агрессии. Проанализированы идеи украинских и зарубежных ученых по стратегической роли Балтийско-Черноморской региона начала ХХ века, а также существующий опыт налаживания сотрудничества в наше время. Рассматриваются перспективы активизации сотрудничества на современном этапе и усиления данного региона как потенциально влиятельного геополитического игрока. Проанализированы торговые и логистические преимущества регионального сотрудничества, а также доказана необходимость сотрудничества в энергетической и сфере безопасности.

The article examines the place of Ukraine in the geopolitical architecture of Europe and the world in terms of Russian aggression. The ideas of Ukrainian and foreign scientists concerning the strategic role of the Baltic-Black Sea region in early twentieth century are analysed as well as the existing experience of cooperation in our time. Perspectives of reinforcing cooperation at present are examined and strengthening of the region as a potentially influential geopolitical player are studied. The commercial and logistical advantages of regional cooperation are analyzed and the necessity of cooperation in the energy and security spheres is emphasized.

Ключові слова: Балтійсько-Чорноморський регіон, геополітична структура, співробітництво, безпека, оборона.

Сьогодні можна без перебільшення стверджувати, що в глобальній геополітичній структурі відбуваються значні зміни. Низка аналітиків міжнародних відносин навіть вбачають у них ознаки відновлення «холодної війни». Основним аргументом прихильників такого погляду є те, що конфлікт в Україні є класичним прикладом геополітичної війни, під час якої геополітичні полюси, не вступаючи у відкрите протистояння, ведуть боротьбу на територіях інших акторів за встановлення сфер впливу. Відтак, незважаючи на те, що Україна не брала безпосередньої участі у становленні сучасного світового порядку і не є одним з геополітичних полюсів, вона істотно впливає на переформатування глобальної світової геополітичної структури.

У нових геополітичних умовах Україна здійснює пошук можливостей для динамічного розвитку. При цьому їй необхідно брати до уваги такі чинники, як зростання авторитаризму російської влади, посилення націоналістичних настроїв серед населення сусідніх держав (Угорщина, Туреччина), наявність «заморожених» конфліктів в Придністров'ї, Абхазії та Південній Осетії тощо.

На наше переконання, динаміка сучасної політичної та безпекової ситуації значною мірою актуалізує для України необхідність поглибити співпрацю на регіональному рівні. Відтак, метою цієї статті є з'ясувати умови розвитку та перспективи відносин України з державами Балтійсько-Чорноморського регіону. Слід зауважити, що питання регіональної співпраці України порушували у власних дослідженнях чільні українські та зарубіжні вчені й аналітики: О. Зарубінський, В. Мадіссон, О. Полтраков, А. Райлі, Л. Рассоха, В. Слов'ян, О. Сушко, В. Чорний, В. Шахов. Спираючись на їхні висновки й використовуючи методи івент-аналізу, прогнозування, синтезу та узагальнення, у статті зосередимося на реалізації чотирьох основних завдань. По-перше, розкриємо основні підходи до обґрунтування Балтійсько-Чорноморської співпраці у науковому дискурсі; по-друге, крізь призму конфлікту на Сході та Півдні України розглянемо регіональний рівень безпеки в Балтійсько-

Чорноморському регіоні; по-третє, проаналізуємо передумови поглиблення співпраці в Балтійсько-Чорноморському регіоні; по-четверте, визначимо пріоритетні галузі співпраці, до яких може долучитися Україна; і, по-п'яте, з'ясуємо перспективи та ризики, які можуть виникнути на шляху реалізації співпраці у Балтійсько-Чорноморському регіоні.

З огляду на ситуацію в якій опинилася сьогодні Україна – критичне загострення стосунків з Росією та ускладнення процесу зближення з Європейським Союзом через конфлікт на сході країни, альтернативним варіантом співпраці є Балтійсько-Чорноморський регіон.

Ідею розвитку Балтійсько-Чорноморського регіону висунули С. Рудницький та Ю. Липа ще в першій половині ХХ ст. Окрім вітчизняних науковців, вагомим значення Балтійсько-Чорноморському союзу надавав класик польської геополітичної думки Є. Небжицькі (Р. Врага), який у книзі «Geopolityka: strategija i granice» (1945) обґрунтовував тезу про визначну роль Балтійсько-Чорноморського регіону на «карті Європи». Зокрема, вчений стверджував, що простір між Балтійським та Чорним морями стримує експансію держав Західної Європи на Схід та навпаки. З огляду на значний потенціал Балтійсько-Чорноморського регіону, західні та східні сусіди прагнули не допустити створення в його межах єдиного політично-культурного організму. На переконання Є. Небжицького, зародження політичних осей у напрямі з півночі на південь у межах Балтійсько-Чорноморського регіону відбувалося ще у Х ст. Геополітик, зокрема, відзначає його етнічну та культурно-духовну схожість, а також спроможність до автономного економічного розвитку.

З перспектив сьогодення дана ідея знову набуває актуальності. Зокрема, на необхідності налагодження співпраці в Балтійсько-Чорноморському регіоні наголошують українські дослідники В. Мадіссон та В. Шахов у монографії «Сучасна українська геополітика» (2003): «З точки зору свого геостратегічного положення, Україна є «природним посередником» між регіонами Балтійського та Чорного морів». На їхнє переконання, співпраця за віссю «Північ-Південь» сприятиме зміцненню безпеки у цій частині Європи.

На ефективності регіональної співпраці також наголошують О. Зарубінський та В. Чорний у статті «Перспективи Балто-Чорноморського співробітництва» (2005). Тут, передусім, йдеться про транспортний потенціал регіону. Натомість, директор Інституту трансформації суспільства О. Соскін зосереджується на таких основних модулях Балтійсько-Чорноморської співпраці: транспортному, пов'язаному зі сухопутними вантажними перевезеннями залізницею; трубопровідному, основою якого є розбудова системи міжнародних нафтогонів та формуванням міжнародного нафтового консорціуму; морських перевезень, що передбачав би перетворення Чорного моря на комплексну транспортну систему з використанням досвіду морських перевезень Балтійським морем.

Польський геостратег Ю. Сьжип у власній концепції безпеки Польщі наголошує на тому, що співпраця в сфері оборони в Балтійсько-Чорноморському регіоні має стратегічне значення. Він, зокрема, визначає вісь Гданськ – Одеса, як важливий транспортний коридор та форпост проти потенційних загроз зі Сходу.

Професор лондонського університету City University А. Райлі вказує на перспективи енергетичної співпраці у рамках Балтійсько-Чорноморського регіону. Він стверджує, що на базі українських газогонів (загальною протяжністю приблизно 40 тис. км.) та найбільших газових сховищ у Європі, можна створити потужний газовий торговельний центр (хаб). Райлі також вважає перспективним видобуток сланцевого газу на заході України та в Польщі. Якщо цим обом країнам вдасться об'єднати зусилля і вони спільно почнуть видобувати сланцевий газ, даний проект забезпечить значні дивіденди і дасть змогу позбутися газової залежності від Росії.

Ідея розвитку Балтійсько-Чорноморської співпраці для України є привабливою з декількох причин. По-перше, як зазначалося вище, сам Чорноморський регіон володіє значним потенціалом, пов'язаним, насамперед, із використанням його шельфу, що дасть можливість самостійно видобувати нафту та газ. У рамках регіональної співпраці з Туреччиною існує можливість розвитку металургійної промисловості. Перспективною галуззю співпраці є екологія. На Балтійському напрямі доцільно перейняти досвід Польщі та країн Балтії з проведення реформ, модернізації та диверсифікації енергетичної галузі тощо.

По-друге, обґрунтованою з перспектив логістики є співпраця у транспортній, транзитній та комунікаційній сферах. Ще 2003 р. спільно з Литвою та Білоруссю в рамках міжнародного транспортного коридору №9 було започатковано залізничний проект комбінованих перевезень «Вікінг» за маршрутом Іллічівськ – Клайпеда. Цей коридор, за умови стикування з паромно-залізничною лінією, котра з'єднує Україну та Туреччину, може отримати вихід на Близький Схід. Не слід залишати поза увагою й латвійську ініціативу щодо відновлення найкоротшого водного шляху «Даугава – Дніпро» та залізничного сполучення Лібава – Ромни, що існує з 1874 р., а також естонську пропозицію з використання можливостей розвинених портів Естонії для розширення зв'язків з країнами Скандинавії.

На переконання українського дослідника Ю. Романенка, у площині співпраці з Туреччиною доцільно зосередитися на спорудженні автобану довкола Чорного моря, який буде «прив'язаний» до Каспійського хабу, а далі розвиватиметься логістика до Китаю. У цьому контексті слід зауважити, що Китай розглядає Північно-Чорноморський регіон як частину Великого шовкового Шляху.

По-третє, важливе значення має безпековий аспект, адже значна частина держав регіону межують або з Європейським Союзом, або з Росією. Так, в сучасних умовах співпраця в сфері оборони як для України, так і для країн Балтії і Польщі становить взаємну вигоду. 2014 р. відбулося обговорення ініціативи щодо створення польсько-литовсько-української військової бригади. Естонія заявила про свою готовність допомагати Україні у створенні та розвитку кіберзахисту.

Виникнення Балтійсько-Чорноморського союзу може виявитися сприятливим фактором для ЄС та НАТО, оскільки на їхніх кордонах з'явиться бажана «буферна організація», що відділятиме Західну Європу від країн Центральної Азії – джерела нелегальної міграції й торгівлі наркотиками. Регіональна співпраця дає змогу також об'єднати зусилля держав у боротьбі з корупцією та сприяти протидії м'яким загрозам безпеки, врегулюванню заморожених конфліктів, відповідно до європейських принципів, «шляхом виведення їх з «пострадянської» парадигми», а також взаємодіяти в інформаційній сфері. Таким чином, частина зобов'язань військового характеру, покладених на НАТО та ЄС, зможуть виконувати держави Балтійсько-Чорноморського Союзу.

На державному рівні з ініціативою активізації Балтійсько-Чорноморської співпраці виступив президент Литви А. Бразаускас у 1997 р. Через два роки у Клайпеді (Литва) президенти Литви, Польщі та України обговорили спільні проекти зі створення оптимальних транзитних маршрутів, які мали б практичне геоекономічне значення у зв'язках між Балтійським та Чорним морями.

У серпні 2005 р. президент України В. Ющенко та президент Грузії М. Саакашвілі виступили з ініціативою скликати в Україні саміт за участю лідерів країн Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону, Росії та США. Згодом цю ініціативу підтримали Латвія та Румунія. 2 грудня того ж року відбулося установче засідання Спільноти демократичного вибору або «спільноти демократій Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону», участь у якому взяли президенти України, Молдови, Латвії, Литви, Естонії, Словенії, Македонії, Румунії та Грузії, а також представники Польщі, Азербайджану та Болгарії.

Варто зауважити, що проблеми, які порушувалися на саміті, є актуальними і у наш час. Як зазначено в декларації країн Спільноти демократичного вибору, цілями та завданнями даного форуму є забезпечення безпеки в регіоні, співпраця в економічній та соціальній сфері, боротьба з тероризмом, відмивання грошей, торгівлю наркотиками, зброєю та людьми, протидія етнічній та релігійній ненависті й сепаратизму; підтримка незалежних мас-медіа та громадських організацій; обмін ідеями щодо демократичних трансформацій. Вже у травні 2006 р. у Вільнюсі відбулася конференція «Спільне бачення спільного сусідства», присвячена проблемам Балтійсько-Чорноморської співпраці. Саміт був організований за ініціативи президентів Литви та Польщі – В. Адамкуса та Л. Качинського.

Слід зауважити, що якщо ситуація для розвитку співпраці з державами Балтійського регіону є сприятливою, то у випадку з державами Чорноморського басейну можуть з'являтися певні труднощі. З огляду на те, що питання безпеки в контексті сучасних подій постало особливо гостро, перешкоди можуть виникати, зокрема, через відмінне бачення різними державами особливостей співпраці та шляхів регіонального розвитку.

Росія та частково Туреччина, які претендують на роль регіональних лідерів, дотримуються особливих позицій з питань безпеки у регіоні Чорного моря. Обидві держави виступають проти посилення присутності тут НАТО й відстоюють власне бачення внутрішньої регіональної співпраці з питань безпеки. Наявні механізми регіональної співпраці використовуються Росією та Туреччиною як аргумент на користь того, що чорноморські держави повинні самостійно забезпечувати безпеку на регіональному рівні.

Професор Економічного і Технологічного університету в Анкарі М. Целіпка у звіті Комісії щодо Чорного моря підтверджує відмінність позиції Росії з цього питання від підходів решти держав. До чинників, які можуть впливати на питання безпеки у регіоні він, серед іншого, зараховує недержавних акторів, заморожені конфлікти, невизнані самопроголошені території, наявність біженців. Нестабільність окремих держав перетворює регіон на одну з «гарячих точок» у світі, де можуть розвиватися такі загрози, як тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, нелегальна торгівля наркотиками, зброєю та людьми. Зважаючи на ці обставини, проблематика безпеки в регіоні набуває першорядного значення.

Підтримує М. Целіпку у даному питанні Йордан Божілов, колишній міністр оборони Болгарії, а тепер чільник Форуму з безпеки у Софії (Болгарія) у своїй статті «Чорноморський

регіон потребує нової архітектури безпеки». Колишній міністр оборони наголошує на тому, що вже робилися неодноразові спроби налагодити регіональну співпрацю в сфері безпеки. Проте, жодна з них не привела до задекларованого результату. Найбільш дієвим проектом в рамках якого велася співпраця, виявилася Угода, яка заснувала Робочу групу з військово-морського співробітництва у Чорному Морі – BLACKSEAFOR. Метою проекту, започаткованого у 2001 році була співпраця у сфері підтримання миру та стабільності в регіоні шляхом взаємних тренувань військово-морських сил. Подібний характер мали й наступні ініціативи такі як: політично зобов'язуючий Договір з приводу побудови заходів безпеки у військово-морській сфері в Чорному Морі (документ було підписано 25 квітня 2002 року в Україні та був покликаний забезпечити обстановку спільного порозуміння, впевненість та безпеку); «Прикордонна співпраця Чорного моря» та Інформаційний центр в Бургасі (Болгарія) - ініціатива між всіма прибережними державами, з метою боротьби із нелегальною міграцією, торгівлею наркотиками та зброєю, нелегальним рибальством; також була спроба створити політичний формат співпраці – «Чорноморський Форум задля Діалогу та Партнерства», ініційований Румунією в 2006 році (створенню форуму слугувала ідея щодо регулярних зустрічей глав держав та урядів з країн Чорноморського басейну з метою обговорення усіх безпечових питань регіону); «Гармонія Чорного моря» - наступна ініціатива спрямована на підтримання безпеки в регіоні. Однак оскільки дана ініціатива була започаткована в Туреччині, а інші держави були запрошені до неї згодом, не всі члени розділяли погляди на співпрацю з Туреччиною в Чорному морі, а тому «Гармонія Чорного моря» не мала шансів стати справжньою регіональною організацією.

На думку Й. Божілова, «...Чорне море – це регіон, у якому сьогодні проходить поділ інтересів між Росією та Європейським Союзом і НАТО. Це наповнює регіон не тільки внутрішніми розбіжностями, а й робить арену перетину різних інтересів». Для того, щоб вирішити питання безпеки у Чорному морі, необхідно розробити нові підходи та формат співпраці. Ключовою проблемою, на думку автора, є сучасний конфлікт між Росією та Україною, через який постає нагальна необхідність створення нової архітектури регіональної безпеки. Ця архітектура безпеки повинна охоплювати країни з Чорноморського регіону в широкому розумінні, які стикаються зі схожими проблемами і викликами безпеки, у тому числі Вірменію, Азербайджан та Молдову. Нова система повинна мати різні рівні – політичний, військовий, поліцейський тощо. З огляду на зазначені загрози безпеці, а також нереалізовані ініціативи, необхідно відновити ефективну регіональну співпрацю та залучити до тіснішої співпраці держави Балтійського регіону.

Сучасні події локального та глобального характеру спонукають Україну до пошуку власного місця в світовій геополітичній структурі. Турбулентність світової політики, захопивши Україну, надала підтвердження тезі Дж. Розенау про те, що всі події, які відбуваються на локальному рівні, відображаються на глобальному. Відтак, конфлікт між Росією та Україною розхитав міжнародну систему і поставив під сумнів сучасний міжнародний порядок. Однак, незважаючи на складні умови, в Україні з'явився шанс реалізувати себе, як повноправного актора міжнародної політики та зайняти власне місце в геополітичній структурі світу.

В процесі дослідження заявленої проблеми, виявлено чималий теоретичний доробок з даного питання як українських, так і іноземних вчених, які відстоювали ідею Балтійсько-Чорноморської співпраці ще на початку минулого століття. Прихильниками більш тісних регіональних стосунків є й сучасні політичні діячі та перші особи держав регіону. З огляду на це, запроваджувалося чимало ініціатив як в економічній, так і в транспортній та безпековій галузях, однак жодна з них не була цілковито реалізована. На основі аналізу теоретичного доробку та впроваджених ініціатив можемо стверджувати, що пріоритетними та перспективними напрямками співпраці є енергетична та безпекова сфери, а також сфера транспорту та комунікацій, що дасть можливість вирішити низку нагальних на сьогодні питань, таких енергетична незалежність. Поряд із перевагами та можливостями є й чинники, які можуть ускладнювати співпрацю, зокрема йдеться про відмінність у поглядах окремих держав щодо розвитку регіональних відносин в тих, чи інших сферах.

Перспективність подальших досліджень порушеної проблеми пов'язана з необхідністю наукового пошуку та обґрунтування належного місця України у світовій глобальній політичній та економічній системах. Практичним результатом наукового пошуку стало б створення механізму реалізації українських національних інтересів на глобальному та регіональному рівнях. Активізація співробітництва на регіональному рівні дасть змогу Україні наблизитися до стандартів європейських та євроатлантичних структур і вийти на якісно новий рівень у глобальній системі міжнародних координат.

Література

1. Газпром слаб. Британский эксперт рассказал, как Украине избавиться от газовой петли России. <http://www.m.nv.ua/publications/gazprom-slab-britanskiy-ekspert-rasskazal-kak-ukraine-izbavitsya-ot-gazovoy-petli-rossii>
2. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. Дзеркало тижня. 23.10.2015. gazeta.dt.ua/interna/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu
3. Зарубінський О., Чорний В. Перспективи Балто-Чорноморського співробітництва // Дзеркало тижня. – 2005. -№ 8 (536). – 5-11 березня, // <http://www.dt.ua/2000/26/75/49403/>
4. Мадиссон В., Шахов В. Сучасна українська геополітика. – К., 2003. 174 с.
5. Рассоха Л. Спільнота демократичного вибору: нові можливості й перспективи. old.niss.gov.ua/MONITOR/januar2009/4
6. Романенко Ю. Что Запад так и не услышал от Порошенко на форуме в Давосе Hvylya.net/analytics/politics/chto-zapad-tak-l-ne-uslyshal-ot-poroshenko
7. Слов'ян В. Новий вимір безпеки Балтійського регіону та перспектива Балто-Чорноморського проекту. Defense-ua.com/rus/hotnews
8. Смірнов А. Балто-Чорноморський регіон. Геополітичний аспект. Kumu.edu.ua/vmv/.../smirnov.pdf
9. Соскін О. Передумови та шляхи формування Балто-Чорноморського спільного ринку. <http://soskin.info/ea/2001/2/20010278.html>
10. Сушко О. Демократичний порядок денний для Східної Європи і перспективи Спільноти демократичного вибору // <http://www.eu.prostir.ua/library/1779.html>
11. Bozhilov Y. The Black Sea Region needs new security architecture. Harvard black Sea security Program. 2014, 128 p. http://www.harvard-bssp.org/static/files/442/black_sea_2014.pdf
12. Celipkala M. Security in the Black Sea Region. Policy report II. www.dzkk.tsk.tr/denizweb/blackseafor/english/agreement/agreement.php
13. Ischinger W. Why Ukraine matters to India. www.dailyo.in/politics/why-ukraine-matters-to-india
14. Joint Communiqué – <http://www.vilniusconference2006.lt/sen/lib/download/20>
15. Manoli P., The Dynamics of Black Sea Subregionalism, http://books.google.bg/books?id=Lkdl0ET2sXoC&pg=PA13&hl=bg&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false.
16. Potocki R. Geopolityka miedzymorza w rozważaniach Ryszarda Wrągi. Geopolityka 2009, № 2(3) <http://geopolityka.net/geopolityka-miedzymorza-w-rozwazaniach-ryszarda-wragi/>
17. Sykulski L. Europa Srodkowa jako region geostategicznyw mysli geopolitycznej geografow wojskowych z Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. "Przegląd Geopolityczny", 2013, T. 6, 202 s.